

Голові спеціалізованої вченої ради
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
доктору психологічних наук, професору
Ірині БУЛАХ

ВІДГУК

офіційного опонента доктора психологічних наук, професора,
професора кафедри психології Запорізького національного університету
Шевченко Наталії Федорівни
на дисертаційне дослідження Патруль Марії Вікторівни
«Формування образу «Я-професійного» у студентів авіаційних спеціальностей»,
подане до захисту в разову спеціалізовану раду
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 053 –Психологія

Актуальність обраної проблематики виконаної роботи. Актуальність дослідження зумовлена сучасними трансформаційними процесами у системі вищої освіти України, що відбуваються в умовах соціально-економічних змін, інтеграції інноваційних технологій та підвищення стандартів професійної підготовки фахівців. Особливої ваги ці процеси набувають у сфері авіації, де професійна діяльність пов'язана з високим рівнем відповідальності, складністю прийняття рішень та здатністю до ефективної саморегуляції. За таких умов підвищуються вимоги до комплексної підготовки майбутніх авіафахівців, що охоплює як високий рівень професійної компетентності, так і сформованість професійної самосвідомості, внутрішню готовність до виконання професійних ролей та здатність до усвідомленого професійного самовизначення. У цьому контексті особливого значення набуває проблема формування образу «Я-професійного» у студентів авіаційних спеціальностей як системоутворювального компонента їхньої професійної самосвідомості. Саме образ «Я-професійний» забезпечує інтеграцію уявлень особистості про власні можливості, професійні цілі, цінності та відповідальність, визначає рівень ідентифікації з майбутньою професією та впливає на ефективність професійного становлення. Водночас результати сучасних наукових досліджень свідчать про недостатню

розробленість питання цілеспрямованого формування образу «Я-професійного» з урахуванням специфіки авіаційної підготовки. З огляду на зазначене, дослідження проблеми формування образу «Я-професійного» у студентів авіаційних спеціальностей є своєчасним, науково обґрунтованим і має вагомий теоретичний та практичний значення для вдосконалення змісту, форм і методів професійної підготовки майбутніх авіафахівців.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. У роботі чітко окреслено об'єкт, предмет та завдання дослідження, що забезпечило логічну послідовність наукового пошуку та дало можливість реалізувати мету дослідження, яка полягала у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному вивченні особливостей становлення образу «Я-професійного» у студентів авіаційних спеціальностей та розробці й апробації програми формування.

Враховуючи специфіку завдань, дослідницею адекватно обґрунтовано теоретичні та емпіричні методи дослідження, зокрема, підбрано психодіагностичний комплекс, який дав змогу всебічно дослідити структурні компоненти образу «Я-професійного» та особливості його формування в умовах авіаційної підготовки. Наукові положення та висновки дисертаційного дослідження сформульовані коректно.

Оцінка змісту дисертації та її завершеності у цілому. У першому розділі дисертаційного дослідження визначено теоретико-методологічні основи дослідження. На основі вивчення зарубіжної та вітчизняної літератури аргументовано продемонстровано відсутність єдиного підходу до трактування базових понять образу Я та образу «Я-професійного» у сучасній психології, що обґрунтовує необхідність їх теоретичного уточнення. Авторкою запропоновано розглядати «Я-образ» як інтегративне психологічне утворення, що має динамічний характер і змінюється в процесі професійного та особистісного розвитку. У межах роботи аргументовано визначено трьохкомпонентну структуру образу «Я-професійного», що охоплює когнітивний, емоційно-оцінний і поведінковий компоненти, які перебувають у взаємозв'язку та відображають специфіку професіоналізації студентів авіаційних спеціальностей.

Переконливо показано, що становлення образу «Я-професійного» відбувається під впливом комплексу зовнішніх і внутрішніх чинників. До зовнішніх віднесено соціально-економічні умови, особливості освітнього середовища та професійної підготовки, взаємодію з наставниками й представниками професії. Внутрішні чинники охоплюють рівень професійної свідомості, сформованість професійної ідентичності, мотиваційно-ціннісну сферу, тип локусу контролю, рефлексивні здібності, самоствавлення та наявність професійно значущих якостей. Особливої уваги заслуговує врахування специфіки авіаційної діяльності, що передбачає підвищений рівень відповідальності, необхідність емоційної врівноваженості, готовність до прийняття рішень в умовах ризику та обмеженого часу.

Заслуговує на позитивну оцінку чітке формулювання авторського припущення щодо психологічних чинників формування образу «Я-професійного» у студентів авіаційних спеціальностей. Такий підхід є методологічно виваженим і створює належне підґрунтя для подальшої емпіричної перевірки визначених положень.

У *другому розділі* дисертації висвітлено організацію емпіричного дослідження вивчення образу «Я-професійного» у студентів авіаційних спеціальностей. Обґрунтовано програму та методичний інструментарій емпіричного дослідження, чітко визначено його мету, об'єкт, предмет і гіпотези. Авторкою послідовно описано етапи дослідження, сформовано репрезентативну вибірку, представлено комплекс валідних та надійних психодіагностичних методик, що дозволяє всебічно вивчити структурні компоненти образу «Я-професійного» та психологічні чинники його формування, враховуючи специфіку професійної діяльності авіафахівців.

Детально описано організацію та проведення констатувального експерименту, спрямованого на вивчення структурних компонентів образу «Я-професійного» та психологічних чинників його формування. Логічна поетапна побудова експерименту та ретельність кількісного опрацювання результатів із застосуванням методів математичної статистики свідчать про вміння

дисертантки системно та критично аналізувати результати власного наукового дослідження.

У *третьому розділі* дисертації висвітлено результати апробації авторської програми формування образу «Я-професійного» у студентів авіаційних спеціальностей. Обґрунтовано теоретичну модель, що базується на компетентнісному, гуманістичному та особистісно-орієнтованому підходах, і стала підґрунтям для розробки комплексної програми, спрямованої на поетапний розвиток когнітивного, емоційно-оцінного та поведінкового компонентів образу «Я-професійного» через активізацію психологічних чинників його формування.

Переконливо показано, що розроблена комплексна програма формування образу «Я-професійного», яка включає психодіагностичні вправи, тренінгові та рефлексивні завдання, демонструє ефективність у розвитку когнітивного, емоційно-оцінного та поведінкового компонентів образу «Я-професійного». Емпіричне дослідження засвідчило позитивну динаміку формування професійної самоідентифікації, підвищення рівня емоційної врівноваженості, самоповаги та усвідомленої готовності до відповідальних дій у професійній сфері.

Висновки викладено послідовно, чітко і змістовно. Вони відображають основні теоретичні та експериментальні здобутки дослідження.

Наукова новизна та достовірність наукових положень, обґрунтованих за результатами. Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дослідженні вперше: визначено поняття «образу «Я-професійного»» у студентів авіаційних спеціальностей як комплексного відображення особистісного ставлення індивіда до себе як професіонала в галузі авіації, що має відносно динамічний характер у межах свідомості людини протягом професійної підготовки, становлення та зростання, і визначає стратегії поведінки та самореалізації у професійній сфері; виявлено та обґрунтовано структуру, критерії та показники образу «Я-професійного» майбутніх авіафахівців, а також встановлено недостатню динаміку розвитку образу «Я-професійного» впродовж навчання у закладі вищої освіти; визначено та доведено психологічні чинники формування образу «Я-професійного» у студентів авіаційних спеціальностей;

теоретично обґрунтовано модель формування образу «Я-професійного», створено та апробовано програму його супроводу в процесі професійної підготовки студентів авіаційних спеціальностей, доведено її ефективність. Уточнено та розширено методичне забезпечення психодіагностичного вивчення образу «Я-професійного» та розроблено засоби і техніки його формування. Отримали подальший розвиток уявлення про процес становлення професійної самосвідомості студентів авіаційних спеціальностей із урахуванням специфіки професійної діяльності та зростання вимог до безпеки польотів.

Значення отриманих дослідницьких результатів для науки і практики освітньої діяльності. Практична значущість дослідження полягає у тому, що його результати і розроблені на їхній основі практичні рекомендації можуть бути використані викладачами та психологами закладів вищої освіти під час організації та проведення навчально-виховного процесу з підготовки студентів авіаційних спеціальностей до майбутньої професійної діяльності; використовуватися в консультативній роботі із студентами та у процесі професійного самовизначення. Основні результати дослідження впроваджено у навчальний процес Державного університету «Київський авіаційний інститут».

Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Робота написана чітко, логічно, грамотно та оформлена з дотриманням належних вимог. Зміст і основні результати дисертаційного дослідження відображено у 15 наукових працях, з них 5 - у наукових статтях у фахових виданнях України з психології (з них дві – у співавторстві), а також 10 тезах конференцій.

Відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності. Дисертаційна робота написана та оформлена відповідно до чинних нормативних вимог. Дисертаційну роботу було перевірено використовуючи систему «Turnitin». Результати перевірки підтверджують її самостійність та оригінальність. Напрацювання інших дослідників містять належно оформлені посилання.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Загалом, позитивно оцінюючи проведене дисертаційне дослідження та отримані результати, необхідно вказати на деякі дискусійні положення та зауваження та пропозиції щодо роботи:

1. У роботі здійснено ґрунтовний теоретичний аналіз феномену образу «Я-професійного», однак вважаю, доцільним було б більш розгорнуто представити порівняльний аналіз із суміжними категоріями — «професійна Я-концепція», «професійна ідентичність», «професійна самосвідомість» — із чітким визначенням меж та співвідношення цих понять.

2. У підрозділі 2.2 здобувачкою використано термін «динаміка образу «Я-професійного» у студентів авіаційних спеціальностей», що потребує певного уточнення. Зазвичай поняття «динаміка» передбачає простеження змін однієї й тієї ж групи у часовій перспективі. У представленому ж контексті йдеться про показники студентів різних курсів, тому доцільніше було б конкретизувати формулювання відповідним чином.

3. Враховуючи значущість розробленої здобувачкою програми формування образу «Я-професійного» у студентів авіаційних спеціальностей, рекомендую опублікувати її у повному обсязі як навчально-методичне видання.

Висловлені зауваження та рекомендації жодним чином не зменшують наукової новизни, теоретичного та практичного значення даного дисертаційного дослідження, отриманих результатів. Вони мають радше дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Загальний висновок.

Дисертаційне дослідження Патруль Марії Вікторівни на тему «Формування образу «Я-професійного» у студентів авіаційних спеціальностей», виконано на належному науковому рівні, за змістом відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пп. 6, 7, 8 Порядку

присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, є цілісним, самостійним дослідженням, що характеризується науковою новизною, теоретичним та практичним значенням, а його автор Патруль Марія Вікторівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки.

Офіційний опонент

Доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології
Запорізького національного університету

Наталія ШЕВЧЕНКО

Вчений секретар

Оксана ПРОЦЕНКО